

Diens studie Kunstgeschiedenis en Archeologie aan de Gemeente Universiteit van Amsterdam 1936-1941 was een goede aanzet. Beter misschien nog het verworven inzicht - geformuleerd door de latere hoogleraar Enklaar - dat kunstgeschiedenis zich verhoudt tot geschiedenis als kunst- tot echte boter. Volgde derhalve midden in de oorlog in 1942 een doctoraalexamen Vaderlandse-, Algemene en Economische geschiedenis. Om helemaal in de sfeer van het wat bedrukte toekomstig Utrechts werkterrein te komen, moet het directeurschap (1943-1946) van „Onse Lieve Heer op Solder“ haast een symbolische uitverkiezing lijken. Maar meer nog moet de voorbereiding van het proefschrift „Middeleeuwse beeldhouwkunst in de noordelijke Nederlanden“, cum laude in 1947 verdedigd, de weg naar het ABM hebben uitgestippeld.

Moet de symbiose, welke al vroeg in 1920 werd aangegaan met het Centraal Museum van de stad Utrecht een gezonde bodem zijn voor wetenschappelijk gedijen, de beide sterk uitdijende verzamelingen maakten het „Lebensraum“ er niet breder - en zoals zulks gemeenlijk gaat - de atmosfeer er niet luchtiger op. Beide moesten uiteindelijk kunnen expanderen, want „wat hadden zij al niet bij elkaar gekregen“.

Intussen groeide de welvaart tot een milder financieel - en het gezonder denken tot een oecumenischer klimaat. De tijd werd rijp, dat een sprong gemaakt zou moeten en kunnen worden.

De Zacheusfactuur van Bouvy met zijn strategische keuze van de vijfboom als uitgangspunt had hem het veld breed doen overzien en van zijn tak af snuifde hij het goede klimaat. Vermoedelijk vragen nu ook de Dordse vaders met de grondleggers van de Oud-

Bisschoppelijke Clerezy zich in hun respectieve rustplaatsen af: hoe krijgen zij het bij elkaar: schaap en bok in één hok?

Wie de voorlopig schone voleinding van Bouvy's droom aan de Nieuwe Gracht in ogenschouw neemt en daar bij bedenkt, dat niet alleen de verschillende christelijke denominaties in het gelid moesten worden gebracht, maar ook een band tussen hen en de financiële dragers van het geheel, rijk en gemeente, vraagt zich af: hoe krijgen zij het bij elkaar? Malicieus valt misschien op te merken, dat in de 21e eeuw bij betrokkenen nog wel eens de vraag kan rijzen: hoe krijg je deze handig verstrengelde Gordiaanse knoop weer uit elkaar?

Wat intussen onomstotelijk wel vast staat, is, dat, ook al situeer je een rijksmuseum (dat de cultuurgeschiedenis van het christendom in Nederland moet tonen) in een nog zulk een fraai klooster- en kathedraalcomplex, de objecten erin niet meer functioneel zijn. Daarom durf ik aan het slot er even een „gulden wierookvat“ uit te lichten. Niemand beter dan Bouvy weet, dat als in liturgicis een officiant werd bewierookt het niet om diens persoon ging. Als het wierookvat dan nu even wordt gezwaaid gaat het om de werkers van alle uren, maar bijzonder die van het negende uur.

Op het terrein van letteren en kunst was men in voorbije jaren soms gewoon de termen „republiek van de letteren“, republiek van de kunst te hanteren. Het stille vermoeden nu bestaat bij mij, dat wanneer later de geschiedenis van het „Rijksmuseum Het Catharijneconvent“ aan bod komt, Bouvy's initialen DPRA geacht zullen worden te staan voor De Re Publica Aurea, de periode Bouvy met het gouden randje.

M. P. van Buijtenen

De registers van persoonsnamen in „der stat dagelix boec . . . 1449-1500¹⁾“

In het najaar van 1980 zijn de registers op de persoonsnamen die voorkomen in het Raads Dagelijks Boek van de tweede helft der 15e eeuw gereed gekomen. In een eerder verschenen artikel over de activiteiten van de paleografische werkgroepen bij de Gemeentelijke Archiefdienst is daar al melding van gemaakt, maar ik neem niet aan dat ieder lid van Oud-Utrecht van dit verhaal kennis heeft genomen 2).

Dat nu aan het verzoek om inzage van de betreffende registers kan worden voldaan is te danken aan de inzet van enkele tientallen leden van genoemde paleografische werkgroepen, die in de periode 1974-1978 onder mijn leiding de weerbarstige 15e eeuwse teksten transcribeerden.

De samenstelling van de registers - die ongeveer 20.000 namen van personen 3) bevatten - komt voor

rekening van mevrouw B. J. M. Koppelman-Geerars alhier. De registers vormen samen met de transcripties een welkome en nuttige handwijzer om snel de zaken te vinden, waarmee een bepaalde persoon bemoeienis had. Vandaar dat de registers een plaats in de studiezaal van de Archiefdienst hebben gekregen, zodat iedere geïnteresseerde bezoeker de gelegenheid wordt geboden om historisch onderzoek in de meest ruime zin van het woord te verrichten.

Functielijsten van 600 Utrechtse burgers 1441-1460

Door twee andere Utrechtse - mevrouw G. J. den Daas en de heer J. A. den Daas - zijn zogenaamde functielijsten gemaakt van ongeveer 600 vooraanstaande stadgenoten, die in de periode 1441-1460

jaar	ouderman	raad	scepen	vive	cameraer	busmeyster	coormeyster	libelmeyster	bagijnmeyster	heemraet op tendijk	andere functies	bijzonderheden:
1441												broer van Steven van Nyevelt Willamss.
1442												
1443	b.h. ou											in 1443 op de lijst door- gestreept en vervangen door Aernt Oge
1444												
1445												
1446												
1447												
1448												
1449		b/ra										B.S.B. 1449 - 79v - 3/2 burgerschap weergegeven R.D.B. 1449 - 136 v vermeld als burgemeester
1450												
1451			sc						bg			
1452												
1453	sm. o.o.											
1454												
febr. 1455		b/ra										burgemeester eerste 3 mnd. bij de raden doorgestreept en vervangen door Geryt van Boemell
13 mei 1455												
febr. 1456												
april 1456												
okt. 1456												B.S.B. 1456 - 154 - 4/8 De raad verklaart, dat Henric borger is en dat hij zijn burgerschap niet heeft "verwoent", noch dat hem dat ontnomen is geweest
1457		b/ra										
1458												
1459			sc									
1460												

zitting hadden in het bestuur van de stad en daardoor een maatschappelijke en vooral politieke rol konden spelen. De gegevens voor dit veelomvattende onderzoek werden in de eerste plaats gehaald uit het Raads Dagelijks Boek. De lijsten zijn aangevuld met bijzonderheden uit het Buurspraakboek van de stad 4), waarvan de transcriptie eveneens ter hand genomen en voor de periode 1450-1500 voltooid werd.

Het invullen van de meer dan 600 bladen was vooral dáárom zo nuttig, omdat alleen langs deze weg een goed overzicht kon worden verkregen van de verschillende functies, welke in de periode 1441-1460 door één man werden bekleed. Tevens is het mogelijk om zich met behulp van de overzichten een betere indruk van het maatschappelijke en politieke spel van die dagen te vormen. En dat lijkt mij van groot belang. Om dit te bevestigen wordt de functielijst van Henric van Nyevelt onder de loupe genomen. In februari 1443 was hij „ouderman” - wij zouden zeggen bestuurslid - van het bijhouwersgilde (zie kolom 1). In totaal waren er 42 „oudermannen”, elk van de 21 gilden hadden twee vertegenwoordigers. Sinds 1304 hadden deze „oudermannen” het recht om de 24 raadsleden te kiezen, die op hun beurt de 12 schepenen van de stad mochten kiezen.

Zoals blijkt uit de mededelingen in de laatste kolom van het formulier is de naam van Henric van Nyevelt in de magistratslijst van 1443 doorgehaald. De doorhaling is naar alle waarschijnlijkheid geen verschrijving of iets dergelijks, maar een logisch gevolg van het feit, dat hij uit het zadel gewipt was. Hij werd verbannen en daarom in de stadsraad vervangen door iemand anders. Daarom werd zijn naam geschrapt. De uitwijzing kan verband houden met het verzet van de Grauwerts tegen het zogeheten „morgengeld” (een soort grondbelasting) 5), dat met goedkeuring van de politieke tegenpartij de Lichtenbergers geheven zou worden. De naam van de beide politieke partijen herinneren aan de families Grauwert en Lichtenberg, waarvan de leden elkaar over en weer de feitelijke macht in het stadsbestuur betwistten.

Pas in 1449, toen de Grauwerts weer aan de macht konden komen, brak voor Henric van Nyevelt een nieuwe toekomst aan; hij krijgt zijn burgerschap terug en wordt zelfs tot raadsburgemeester gekozen. Hij was dus één van de 2 burgemeesters van Utrecht: naast de raadsburgemeester kende men ook de schepenburgemeester. Deze vormden beiden met de twee „overste oudermannen” - die uit de 42 oudermannen gekozen werden - de vier „oversten” van de stad en waren in feite de vier belangrijkste leden van het stadsbestuur.

In 1451 wordt Van Nyevelt tot schepen en bagijnmeester gekozen, twee jaar later is hij een van de twee „overste oudermannen” en in februari 1455 staat hij als raadsburgemeester te boek en wel voor drie maanden (zie aantekening laatste kolom). Dit laatste was mede het gevolg van de nieuwe gildebrief, die door het opnieuw aan de macht gekomen

gildebewind even tevoren (in januari 1455) was opgesteld en waarin een andere manier van verkiezing van het stadsbestuur werd gedecreteerd. De bedoeling was nl. om de macht van de meestal tot het patriciaat behorende burgemeesters in te perken door de ambtstermijn tot 3 maanden terug te brengen. Dat dit een bijzonder gevoelige slag voor het gezag van de burgemeesters betekende, spreekt vanzelf.

Lang heeft deze toestand niet geduurd. In oktober 1456 werd het stadsbestuur al weer gekozen op de wijze, zoals in de gildebrief van 1341 was voorgescreven.

In de periode mei 1455 - februari 1457 speelt Van Nyevelt geen rol van betekenis. Het vermoeden bestaat, dat hij de stad vrijwillig had verlaten na het bekkenslag op 15 maart 1455 (te beschouwen als een oproer tegen het gildebewind). Wilde men voor langere tijd buiten de stad wonen, dan was de toestemming door de raad even vereiste. Had men die niet, dan kon men zijn burgerschap „verwoenen”. Uit de ter beschikking staande gegevens, met name uit de verklaring van de raad, dat Henric burger van de stad was, dat hij zijn burgerschap niet had „verwoent” en dat het burgerschap hem nimmer op andere wijze ontnomen was - blijkt zonneklaar dat ook op een man als Van Nyevelt de voor andere burgers geldende regels van toepassing waren. Hij was dus nog steeds gewoon burger van de stad en kon zonder bezwaar in 1457 in het stadsbestuur terugkeren. Evenals in 1449 werd hij toen raadsburgemeester.

In 1459 tenslotte werd hij - evenals in 1451 - nog een keer schepen. Als zodanig maakte hij deel uit van de stedelijke raad, welk college de vonnissen vaststelde. De schepenen hadden de taak om de door de raad vastgestelde vonnissen uit te spreken. De uitvoering van de vonnissen berustte bij de gerechtsdienaren.

Samenvattend kan men zonder meer stellen, dat Henric van Nyevelt in zijn dagen als Grauwertsgezinde patriciër veel invloed heeft gehad op de gang van zaken in het stadsbestuur.

Bij het bestuderen van de functielijsten moet men bedenken, dat de raadsleden voor een periode van 2 jaar werden gekozen. Wanneer ieder jaar op 2 februari de nieuwe raad werd verkozen, bleef de zittende raad automatisch als „oude” raad in functie. Veel belangrijke beslissingen werden namelijk genomen door de raad „oudt ende nye”.

Uit deze toelichting op de functielijst van Henric van Nyevelt moge blijken, dat voor een onderzoek naar de rol van 600 andere vooraanstaande Utrechters het materiaal voor bestudering gereed ligt. De 600 functielijsten vormen een rijke bron van informatie voor de geschiedschrijving van de 15e eeuw.

Het is van groot belang dat in enkele jaren tijd moeilijk leesbare teksten uit de 15e eeuw binnen het bereik van belangstellende onderzoekers werden gebracht. Dit feit is reden tot grote voldoening, omdat daardoor slecht toegankelijk bronnenmateriaal voor

het (wetenschappelijk) onderzoek werd ontsloten. Op deze wijze werd een bijdrage geleverd aan een van de eerste doelstellingen van de archiefwet 1962: het inventariseren en toegankelijk maken van de in de openbare archiefbewaarplaats berustende archieven.

Graag wil ik een hommage brengen aan alle medewerkers van de paleografische werkgroepen, die in de jaren 1974-1979 aan de transcriptie van het Raads Dagelijks Boek en Buurspraakboek hun krachten hebben gegeven.

Wanneer er van het „paleografische“ front nog meer belangrijk nieuws te melden valt zal ik de gelegenheid aangrijpen om de lezers van ons maandblad opnieuw te informeren.

Noten:

- 1) Archief der stad Utrecht, nr. 13 (ged.).
- 2) „Spiegel Historiae“, december 1980, jrg. 15, blz. 672-677.
- 3) Omdat de registers merendeels per deel werden vervaardigd komen namen van dezelfde personen meerdere malen voor.
- 4) Archief der stad Utrecht I, nr. 16.
- 5) Het morgengeld wordt al in de 14e eeuw genoemd en was een belasting die door de stad werd geïnd en ten goede kwam aan de bisschop.

A. Graafhuis

NOGMAALS RUDOLPHUS TOLLIIUS

De bijdrage van mr. J. W. C. van Campen in het november-nummer (pp. 131-132) van het *Maandblad Oud-Utrecht* (1980) geeft mij aanleiding de pen nog eens op te nemen inzake de Tollius-kwestie.

Allereerst moet ik opmerken dat de weergave van mijn argumentatie bij Van Campen nogal misleidend is. Het is mijn bedoeling geweest de niet nader bekende medicus Tollius (1597) uit het *Diarium* van Buchelius te identificeren met behulp van ander materiaal van dezelfde Buchelius. Wanneer men elders bij Buchelius een medicus Rudolphus Tollius aantreft, dan bevindt men zich met deze persoon - wat de identificatie betreft - op veiliger bodem dan met de chirurgijn Dirck van Toll, die elders bij Buchelius, voor zover mij bekend, niet voorkomt. Deze methode lijkt mij in ieder geval zinvoller dan de door Van Campen zonder enige argumentatie als zeker gepresenteerde identificatie in het *Jaarboek Oud-Utrecht 1979* (p. 105). Maar goed, met een „non liquet“ heeft de auteur inmiddels de zaak iets voorzichtiger gesteld.

Belangrijker is Van Campens „brokje Van Toll - genealogie“ in het genoemde november-nummer.¹⁾ Hieruit blijkt dat er over Rudolphus Tollius maar bitter weinig bekend is: afgezien van de door mij gepubliceerde mededeling van Buchelius, slechts twee vermeldingen in door Antonius Matthaeus (1635-1710) uitgegeven werken,²⁾ waarop Van Campen door dr. J. Hovy werd geattendeerd. Het is daarom misschien niet onnuttig de onwaardeerlijke Buchelius voor een tweede maal van stal te halen (Ignoscas velim, Arnoldi doctissime, huic inurbanitati meae!)*). Deze geeft namelijk de volgende beknopte biografie van Rudolphus Tollius:³⁾

Rudolphus Tollius

Vltraiectinus vel saltem in eius urbis territorio natus, Medicus et Philosophus, non postremus in

Astrologia versatus, sed quum nautis, quadrigis⁴⁾, rusticis quibus cum plurimum versabatur multa referret miracula et artes a se perpetratas, vulgo Magus audiebat. Erat certe homo vanissimae eloquentiae. Dicitur Bruxellis anno 1610 vitam morte commutasse. Edidit anno . . . 5) Epitomen Magici prognostici de nova stella in Asterismo Cassiopaeae anno 1572 visa, ubi se Med. et Mathem. Pol. Regis Sigism. 3. scribit.

Vertaling: „Te Utrecht of althans in het Stichtse geboren, medicus en filosoof, zeer bedreven in de astrologie. Omdat hij echter de zeelui, koetsiers en boeren, met wie hij zich het meest placht op te houden, wijsmaakte dat hij vele mirakels en kunststukken had verricht, stond hij algemeen bekend als tovenaars. Het was ongetwijfeld een groot zwetser. Men zegt dat hij te Brussel in 1610 het tijdelijke met het eeuwige heeft verwisseld. In het jaar . . . publiceerde hij: *Epitome Magici prognostici de nova stella in Asterismo Cassiopaeae anno 1572 visa*, waarin hij zich medicus en mathematicus van de Poolse koning Sigismund III noemt.“

Uit deze levensschets blijkt mijns inziens nog eens extra duidelijk dat de door mij voorgestelde identificatie hoogstwaarschijnlijk juist is: Tollius, medicus, homo admodum dicax (*Diarium*) = Rudolphus Tollius, medicus, homo vanissimae eloquentiae (*Vita*). Deze man werd te Utrecht in 1597 daags voor Kerstmis wegens lasterpraat gevangen gezet, maar de volgende dag weer vrij gelaten. Volgens het *Diarium* was hij spaansgezind. Vermoedelijk is Rudolphus het katholieke geloof trouw gebleven, hetgeen mede zijn positie aan het hof van de Poolse koning Sigismund III (1587-1632) verklaart. Door deze koning was Polen immers tot een bolwerk van de contrareformatie gemaakt. Als spaansgezinde heeft hij zich kennelijk in Utrecht niet meer thuisgevoeld; hij is in 1610 te Brus-